

Affedicilik ve Din: Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma

Dr. Ali AYTEN*

Özet

Araştırmada, affetme eğilimi ve bu eğilimin demografik değişkenler (cinsiyet, yaş vb), ve dindarlık ile ilişkisi ele alınmaktadır. müslüman örnekleme uygulanabilir bir affetme eğilimi ölçeğinin geliştirilmesi, araştırmanın temel hedeflerinden birisidir. Araştırma, tarama yöntemine uygun, anket tekniğinin kullanıldığı bir saha araştırması niteliğindedir. Araştırma örnekleme, İstanbul'un farklı semtlerinde oturan ve yaşları 17 ile 70 arasında değişen 321 kişiden oluşmaktadır. Araştırmaya katılanların %49,5'i (159 kişi) erkek, 50,5'i% (162 kişi) ise kadındır. Örneklem grubuna "Affetme Eğilimi Ölçeği" ve "Dindarlık Ölçeği" uygulanmıştır. Veriler SPSS paket programıyla analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, affetme eğilimi ile cinsiyet, yaş, medeni durum ve sosyal çevre değişkenleri arasında istatistikî bakımdan anlamlı ilişki tespit edilememiştir. Dindarlık ile genel affetme eğilimi ve affetme eğilimini oluşturan "iyimserlik" alt boyutu arasında olumlu, "kaçma" ve "aç alma" alt boyutları arasında olumsuz ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmada affetme eğilimi ile "gurur" arasında olumsuz, "alçakgönüllülük" arasında olumlu ilişki olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kavramlar: Affedicilik, Dindarlık, Affetme Eğilimi Ölçeği, Alçakgönüllülük, Gurur, İyimserlik, Aç Alma, Uzlaşma

Abstract

This paper examining forgiveness is carried out to determine the relationship between forgiveness inclination and socio-demographic variables (gender, age, social environment, marital status etc.) and religiosity. In this research, survey method and questionnaire technique are used. Sample of the study covers 321 people who live in different parts of Istanbul. Range of sample varies from 17 to 70 ages. *Forgiveness Inclination Scale* and *Religiosity Scale* are applied. The data is analyzed by SPSS statistical program. In the evaluation of data, analysis of factor and reliability and t-test, ANOVA and Pearson correlation are used. There is no correlation between forgiveness inclination and socio-demographic variables. The findings indicate that religiosity positively affects forgiveness inclination and negatively effects revenge feeling. Meanwhile, when "pride" increases forgiveness decreases. However, when "humility" increases forgiveness increases as well.

Key Words: Forgiveness, Forgiveness Inclination Scale, Religiosity, Humility, Revenge, Pride, Optimism, Reconciliation

Giriş

Affetme ve affedicilik, yüzlerce yıldır felsefî ve teolojik araştırmaların konusu olmuştur. Teolojik alanda daha çok Tanrı'nın insanları affetmesi ele alınırken, felsefede Tanrı'nın affediciliğinin yanı sıra kişilerarası affediciliğin imkânı ve ahlâkî boyutu da tartışılmıştır. Bu çerçevede affetmeyi, zayıflığın bir göstergesi olarak değerlendiren düşünürler olduğu gibi güçlü ve cesur olmanın işareti olarak

* M.Ü. İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Ana Bilim Dalı Araştırma Görevlisi.

görenler de olmuştur.¹ Psikolojide ise, affetme ve affedicilikle ilgili çalışmaların yaygınlık kazanması son çeyrek asırda gerçekleşmiştir. Psikolojinin ilk dönemlerinde olumsuz tutum ve davranışlar daha öncelikli olarak ele alınmıştır. Bu çerçevede “saldırganlık, hoşgörüsüzlük, dogmatizm ve katılık” gibi kavramlar üzerinde, “affetme, yardımlaşma, sevgi ve hoşgörü” kavramlarına göre öncelikli olarak ve daha fazla durulmuştur. Örneğin Freud, yazılarında yaklaşık iki yüz elliye yakın yerde, cezalandırmadan bahsederken sadece beş yerde affetmeden bahsetmiştir.² Psikolojide olumlu tutum ve davranışlara yönelik konular özellikle 1960’lardan sonra ele alınmıştır. Affetme bunlardan biridir. Bu konuda ilk ampirik çalışma 1964’de yapılmıştır. Konuyla ilgili araştırmalar, 1980’lerde hız kazanmış, 2000’li yıllarda ise affetme/affedicilik konusu, psikoloji ve din psikolojisi en çok çalışılan konularından birisi haline gelmiştir.³ Ayrıca pozitif psikolojinin yükselişiyle, affetme konusunun psikoloji ve psikoterapideki önemi artmıştır. Zira 1988-1999 yılları arasında psikoloji alanında affetmeyle ilgili 362 makale varken, 2000-2005 yılları arasındaki daha kısa bir sürede, bu sayı 634’e ulaşmıştır.⁴

Affetme üzerine yapılan bilimsel araştırmalar, günümüzde, psikolojinin birçok alanında devam etmektedir. Bu konuda son yıllarda yapılan araştırmalarda özellikle şu hususlar ele alınmaktadır: (a) Affetme eğilimini ölçen ölçeklerin geliştirilmesi, (b) affetmenin sağlık ve psiko-biyoloji açısından sonuçlarının incelenmesi (c) durumsal ve kişilikle ilişkili yönlerinin açıklanması (d) ruh sağlığı-affetme ilişkisinin ve affetmenin kişiler arası ilişkilerdeki faydalarının incelenmesi ve (e) affetme-dindarlık ilişkisinin incelenmesi.⁵

Affetme farklı şekillerde ele alınmaktadır. **Birincisi**, bireyin, Tanrı’nın kendisini affetmesiyle ilgili düşüncelerinin incelenmesidir. **İkincisi** ise bireyin kendisini, başkasını/başkalarını veya olumsuz hayat koşullarını affetmesidir. Bir başka ifadeyle kişi, kendisine suç işleyen birini ve kendisini affettiği/affetmediği gibi olumsuz hayat koşullarını da tolere ede(meye)bilir. Zaman zaman toplumda “seni asla affetmeyeceğim”, “kendimi asla affetmeyeceğim” gibi serzenişte bulunan ya da hayat şartlarına kızarak, “batsın bu dünya, kötü kader” gibi ifadelerin kullanıldığını duymak mümkündür. Kısacası çok boyutlu bir yapı arz eden affetme

¹ Robert Enright ve Catherine Coyle, “Researching the Process Model of Forgiveness Within Psychological Interventions”, *Dimensions of Forgiveness: Psychological Research Theological Perspectives* (ed. E. Worthington), London 1998, s. 142.

² Salman Akhtar, “Forgiveness: Origins, Dynamics, psychopathology, and technical relevance”, *The Psychoanalytic Quarterly*, 71 (2), 2002, s. 176.

³ Michael McCullough, Giacomo Bono ve Lindsey Root, “Religion and Forgiveness”, *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality* (eds. R. Paloutzian-C.L.Park), New York 2005, s. 396.

⁴ Janet Lewis, “Forgiveness and Psychotherapy: The Prepersonal, The Personal and The Transpersonal,” *Journal of Transpersonal Psychology*, 37 (2), 2005, s. 124.

⁵ Robert Emmons ve Raymond Paloutzian, “Din Psikolojisi” (çev. Ali Ayten), *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21 (2001/2), s. 116-117.

konusu farklı şekillerde ele alınabilir.

Bu makalede, bireyin kendisini inciten bir başka bireyi affetmesi, bir başka ifadeyle kişilerarası affetme (affedicilik) konu edinilmektedir. Affetmenin cinsiyet, yaş, medeni durum ve sosyal çevre gibi demografik değişkenler ve dindarlık ile ilişkisi ele alınmaktadır. Bu konuda ülkemizde din psikolojisi sahasında yapılan ilk çalışma özelliği taşıyan bu araştırmada, müslüman örnekleme kişilerarası affediciliğin temel özelliklerinin ve affedicilik-dindarlık ilişkisinin tespiti amaçlanmaktadır. Bu çerçevede müslüman örnekleme uygulanabilecek "Affetme Eğilimi Ölçeği"nin geliştirilmesi de araştırmanın temel hedeflerinden birisidir. Araştırmada demografik değişkenlerin "affetme eğiliminde farklılık yaratacağı", ve "affetme eğilimi ile dindarlık arasında olumlu ilişki bulunacağı" hipotez olarak belirlenmiştir. Makalede araştırma sonrası elde edilen birincil bulguların değerlendirilmesinden önce affetme kavramı, süreci ve gelişimi, affetme-din ilişkisi ikincil veriler ışığında ele alınacaktır. Daha sonra da bulgular kısmında araştırma bulguları tartışılacak ve hipotezler test edilecektir.

Affetme Nedir?

Affetme, din psikolojisinde yeni sayılabilecek bir konu olduğu için üzerinde anlaşılan bir tanımı henüz yoktur.⁶ Pek çok farklı tanım yapılmıştır. Ancak daha çok affetme, "kişinin kendisine yönelik kusur işleyen ve onu inciten birine karşı, onun hak etmediği merhamet ve sevgiyi göstererek, gücenme, darılma, öç alma gibi olumsuz davranma hakkından vazgeçme isteği" olarak tanımlanmıştır. Gerçek bir affetme, gönüllüdür, koşulsuzdur ve aktif bir süreçtir. Bu tür bir affetme, hem affedeni hem de affedileni dönüştürebilir.⁷

Affetme, suçluya karşı kurbanın (kendisine karşı suç işlenen) düşünce, duygu ve davranışlarında gerçekleşen diğergam dönüşüme verilen bir isimdir.⁸ Affetmeyi reddederek bunda ısrar etme durumu ise kin gütmektir.⁹ Affetmek, suçu görmezden gelmek ya da suça bahane bulmak anlamına gelmez. Suçlunun yaptığı bir şeyden pişman olması; belki olayların daha farklı gelişmiş olmasını dileme; en azından suçlunun yaptığı şeyi bir daha tekrarlamayacağı konusunda iyimser olunması anlamına gelir.¹⁰ Affetme, suçlunun sorumluluğundan kurtulması

⁶ Judith Anderson, "Forgiveness- a relational process: Research and Reflections", *European Journal of Psychotherapy and Counselling*, 9 (1), 2007, s.71.

⁷ Enright ve Coyle, "Researching the Process Model of Forgiveness...", ss. 140-42.

⁸ Michael McCullough ve Charlotte Witvliet, "The Psychology of Forgiveness", *Handbook of Positive Psychology* (ed. C.R. Snyder), London 2005, s. 447.

⁹ Roy Baumeister ve diğerleri, "Victim Role, Grudge Theory and Two Dimensions of Forgiveness", *Dimensions of Forgiveness: Psychological Research Theological Perspectives*, (ed. E. Worthington), London 1998, s. 85.

¹⁰ Stephanie Dowrick, *Sevginin Halleri* (çev. G. Koca), İstanbul 2000, s. 301.

anlamına gelmez. Affetme, manevi anlamda kırgınlık yaşayan kişinin; bu kırgınlığı ve kızgınlığından, suçlu lehine vaz geçmesidir.¹¹

Affetmede suçu tamamen unutmama ve olmamış gibi davranma yoktur. Ancak, nefreti yenmek ve öç alma duygusundan vazgeçmek esastır. Suçlu yine suçludur ve suç yine suçtur.¹² Affetmede, kinin ve nefretin azalması ve suçluya karşı güzel duygular için bir dönüş ve motivasyon vardır. Sonuçta olumsuz duyguların yerini olumlu duygular alır, kişide “daha olumlu gelişmelerin olacağı konusunda” bir ümit oluşur.¹³ Ancak affetme, sadece “affediyorum” sözünden ibaret değildir. Bireyin davranışlarına, hayat tarzına ve başkalarıyla olan ilişkilerine yansıyan bir yönü vardır.

Sonuç olarak affetme, sadece öfke ve intikam gibi olumsuz duygulardan vazgeçme değildir. Bu olumsuz duygulardan vazgeçmenin yanı sıra affetme sürecinin tamamlanması için suçluya karşı olumlu duyguların beslenmesi ve ilişkilerin düzlebileceğine dair bir ümidin olması ve canlı tutulması da gereklidir.

Affetme Süreci: Boyutları ve Gelişimi

Affetme, hem kişiiçi (intrapersonal) hem de kişilerarası (interpersonal) bir süreç olarak değerlendirilmektedir.¹⁴ Bireyin kendi zihninde ve gönlünde gerçekleşen süreç olması yönüyle kişi içidir. Bu, kendisine karşı suç işlenenin (kurbanın) duygusal durumunu içeren iç-psişik yöndür. Affetme, kurbanın suçluyu affetmesinin ikisi arasındaki ilişkinin devamını sağlamasında olduğu gibi, etkilerinin kişiyi aşması yönüyle de kişilerarası bir süreçtir. Kısacası tam bir affetmenin olabilmesi için kurbanın, kendi içinde suçluyu affetmesi ve onu affettiğini onunla olan ilişkilerine yansıtarak göstermesidir. Aksi takdirde affetme süreci eksik olur. Bu çerçevede affetme süreciyle ilgili şu durumlar muhtemeldir. **Tam affetme:** kişi kendi içinde suçluyu affeder ve onu affettiğini onunla olan ilişkilerine yansıtarak gösterir. **Eksik/riyakâr affetme:** kurban, suçluyu samimi olarak affetmez; ancak onu affetmiş gibi ilişkilerini devam ettirir. **Gizli affetme:** Kişi kendi içinde suçluyu affeder ama davranışlarıyla bunu göstermeyebilir.¹⁵

Smedes ise, affetme sürecinde kişinin geçirdiği halleri anlatmak için “yolculuk” metaforunu kullanarak, affetmeyi dört istasyonlu bir yolculuğa benzetmiş-

¹¹ Bahar Davary, “Forgiveness”, *The Qur’an: An Encyclopedia*. (ed. Oliver Leaman), New York 2006, s. 214.

¹² Dowrick, *Sevginin Halleri*, s. 301.

¹³ Michael McCullough, *Beyond Revenge: The Evolution of the Forgiveness Instinct*, San Francisco 2008, s. 114.

¹⁴ Andrea Miller ve dğr., “Gender and Forgiveness: A Meta-Analytic Review and Research Agenda”, *Journal of Social and Clinical Psychology*, 27 (8), 2008, s. 846.

¹⁵ Baumeister ve dğr., “Victim Role, Grudge Theory and Two Dimensions of Forgiveness”, ss. 79-85.

tir.¹⁶ **Birinci** istasyon; uzaklaşmadır: Sevdiklerinden ve tanıdıkları tarafından herhangi bir olumsuz duruma maruz kalan ve incinen kişi, suçlu ile olan güven ilişkisini sürdüremez ve ondan uzaklaşır. **İkinci** istasyon, affetmedir: Kurban suçludan uzaklaştığında, genel olarak zihninde o kişiyi “kötü bir insan” olarak görme eğilimindedir. Affetme aşamasında ise olayı normalleştirir. Onu cezalandırma hakkından feragat eder. Suçludan intikam alma eğilimi giderek suçluyu içinde bulunduğu durumdan kurtarma eğilimine döner. **Üçüncü** istasyon, uzlaşmadır. Affeden, affettiği kişiyle olan ilişkilerini normalleştirir. Affetme olmaksızın uzlaşmaz; ancak uzlaşmaz olmaksızın affetme olabilir. Uzlaşmazlığın da affetmenin bir değeri vardır. Ancak affetmenin nihai hedefi, kurban ile suçlunun uzlaşmasıdır.¹⁷ **Dördüncü** istasyon ise ümittir. Affetme, kişiyi geçmişin hatalarına bağlanıp kalmaktan kurtarır. Zihnini geçmişle uğraşmaktan kurtararak özgürleştirir. Affetme kişiye ümit getirir. Aynı zamanda ümit ihtiyacı da bırakır. Çünkü ümit yoksa uzlaşma için çaba olmaz ancak aynı zamanda ümit etmedikçe de uzlaşma beklenemez. Kısacası affetme, uzlaşmayı başlatır; ümit ise onu devam ettirmek için motive edici enerjiyi sağlar.

Enright ve insan gelişimi çalışma grubu (Human Development Study Group), bağımlılığın gelişimi için Kohlberg’in alâkî gelişimine benzer üç evreli (her biri kendi içerisinde iki evreden oluşur) bir gelişim modeli ortaya koymuşlardır. Buna göre **birincisi**, tazminci affetmedir: kurbanın intikamını aldıktan ya da suçlunun verdiği zararı tazmin etmesinden sonra gerçekleşen affetmedir. **İkincisi**, sosyal beklentiye uyan bir affetmedir. Burada sosyal, alâkî ve dini faktörler bireyleri affetmeye yöneltir. **Üçüncüsü** ve en yüksek seviye, sosyal bir uyum ve sevgi olarak affetmedir. Bu düzeyde affetme, sosyal bir uyum gereği ve koşulsuz bir sevginin sonucu olarak ortaya çıkar. Affetme içselleştirilmiştir. Herhangi bir dışsal karşılık beklemezsizin sevginin doğal yansıması olarak affetme durumu söz konusudur.¹⁸

Din ve Affetme

Dinler, hem insanın Tanrı’yla hem de diğer insanlarla olan ilişkisinin sağlıklı olmasını hedefler. Bu çerçevede dinler, insan-Tanrı ilişkisinin ve insan-insan ilişkisinin herhangi bir şekilde aksadığı durumlarda bu ilişkinin düzelmesine zemin hazırlayıp, **affetmeyi** ve **af dilemeyi** öğütler. Tanrı’dan kusurları için af dileyen kişi, Tanrı’yla olan ilişkisinde kendisi için yeni bir başlangıç yaptığını

¹⁶ Lewis Smedes, “Stations on the Journey from Forgiveness to Hope”, *Dimensions of Forgiveness: Psychological Research Theological Perspectives*, (ed. E. Worthington), London 1998, ss. 342-53.

¹⁷ Jeffrie G. Murphy, *Getting Even: Forgiveness and Its Limits*, New York 2003, ss. 14-15; Anderson, “Forgiveness- a relational process: Research and Reflections”, s. 65.

¹⁸ McCullough ve Witvliet, “The Psychology of Forgiveness”, s. 449; Eadaoin Hui ve dğr., “Religion and Forgiveness from a Hong Kong Chinese Perspective”, *Pastoral Psychology*, 55, 2006, s. 184.

düşünür. Benzer şekilde kişi incittiği birinden af dilediğinde veya kendisini üzen birisini affettiğinde aradaki ilişkinin düzelmesi için yeni bir imkân tanımış olur.

Dinler, daha çok bireyin Tanrı tarafından bağışlanmasını konu edinmekle birlikte bireyin başkasını veya başkalarını affetmesini de öğütlerler. Bu çerçevede bütün ilâhî dinler, affediciliği (a) suçlu ile kurban için durumu düzeltici bir tavır, (b) geliştirilebilecek insani değer (c) evlilikleri, aileleri ve toplumları daha uyumlu yapan sosyal değer olarak görmüşler ve mensuplarına birbirlerini affetmeyi öğütlemişlerdir.

İslâm'ın temel kaynaklarında, insanlar Allah'tan ve insanlardan af dilemeye ve affetmeye teşvik edilmiştir. Öfkeyi yenmek ve affetmek takva ile ilişkilendirilmiştir (Al-i İmran 3/134). Affeden ve uzlaşanların, mükâfatlandırılacağı belirtilmiştir (eş-Şûra 42/40). Haklar konusunda Allah'ın hakkı ve insanların hakkı ayırımı yapılmış ve insanların hakkının ancak hakkı yenenin affetmesiyle bağışlanacağına vurguda bulunulmuştur. Ayrıca müslümanlar arasındaki münakaşaların, tartışmaların sonlandırılması, müslümanların birbirini affetmesi istenmiştir (en-Nur 24/22). Bunun yanı sıra affetmeyi reddederek bunda ısrar etme durumu olan "kin gütmeye" ise yasaklanmıştır (el-Mâide 5/2). Ayrıca yine affetmenin önündeki en önemli engellerden birisi olan kibirlenmeden sakındırılmış (Lokman 31/18) ve kişiye her insanın hata yapabileceğini düşünebilme imkânı ve böylece affetme zemini sunan "alçakgönüllük" tavsiye edilmiştir (el-Bakara 2/58).

İslâm dini, asli günah teorisini kabul etmeyerek asli bir affetmenin olduğunu ve Allah'ın affediciliğini Hz. Âdem kıssasında dile getirir. Allah, kendisini, koşulsuz affeden, en büyük affedici anlamına gelen "Gaffâr" sıfatıyla niteler (el-Bakara 2/173). Yine pek çok peygamber insanlara affetmeyi öğütlemiş ve onlara örnek oluşturacak davranışlar sergilemiştir. Örneğin Hz. Yusuf, kardeşlerini; Hz. Muhammed, Vahşi'yi bağışlayarak büyük affetme örnekleri sergilemişlerdir. Aslında Allah, insanı (Hz. Âdem'i) affederken bunu tanrısal bir emir olarak insana öngörmüş, insanoğlunun da birbirini affetmesini istemiştir.¹⁹

Özetlemek gerekirse, genelde tüm ilâhî dinler ve özelde İslâm dini, insanın Tanrı'dandan af dilemesini öğütlerken, insanlar arasındaki ilişkilerin sağlıklı bir şekilde devamının sağlanması ve insanlar arasında uzlaşmanın temini doğrultusunda affetmeyi tavsiye etmişlerdir.

Metod

Örnekleme ve Olgusal Durum

Araştırma örnekleme, İstanbul'un farklı semtlerinde ikamet eden 321 kişiden oluşmaktadır. Araştırmaya katılanların %49,5'i (159 kişi) erkek, 50,5'i% (162

¹⁹ Bilal Sambur, "Forgiveness in Islam", *Islam and Modern Age*, 32 (1), 2001, ss. 56-64.

kişi) ise kadındır. Örneklemin yaş aralığı (ranj) 14-70 arasında değişirken yaş ortalaması ise 30'dur. Örneklemin %24'ü (76 kişi) 14-22 yaş, %47'si (152 kişi) 22-34 yaş, %22'si (72 kişi) 35-49 yaş ve %7'si (21 kişi) 50-70 yaş grubundaki bireylerden oluşmaktadır.

Araştırmaya katılanların %35'i (113 kişi) hayatının çoğunu kırsal alanda (köy, kasaba ve ilçe) %65'i (208 kişi) kentlerde geçirdiğini belirtmiştir. %50'si (161 kişi) bekârlardan, %46,5'i (149 kişi) evlilerden ve %3,5'i (11 kişi) diğer grubundan (dul vb.) oluşmaktadır.

Bilgi Toplama ve Ölçme Aracı: Anket

Bu araştırmada, araştırmanın konusuna ve amacına uygun olarak geliştirilen "Affetme Eğilimi Ölçeği" ve daha önceki araştırmalarda kullanılan "Dindarlık Ölçeği"nden oluşan anket formu bilgi toplama ve ölçme aracı olarak kullanılmıştır. Anketin ilk bölümünde kişisel özellikleri (cinsiyet, yaş, medeni durum, sosyal çevre vb) tespiti yönelik sorulara yer verilmiştir. Ayrıca ankette, katılımcıların "alçakgönüllülük" ve "gurur" eğilimlerini ölçmek için ilgili eğilimleri ölçen birer ifade [Birisine bana karşı kabahat işlediğinde... "Gururum incinir", "Onunda bir insan olduğumu hata yapabileceğimi düşünürüm" ifadeleri] yer almaktadır.

Affetme Eğilimi Ölçeği

Katılımcıların kişilerarası affetme eğilimlerini tespit etmek için "Affetme Eğilimi Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek geliştirilirken, öncelikle mevcut affetme eğilimiyle ilgili bazı ölçekler²⁰ incelenmiştir. Özellikle "Suçluya İlişkin Kişisel Motivasyon Ölçeği"²¹ model alınmış ve birkaç soru buradan esinlenerek oluşturulmuştur. Konuyla ilgili teorik düzeyde yazılanlar okunmuş ve "affetme" ve "affetmeme" olarak zikredilen nitelikler ve özellikle kültürdeki affetme/affetmeme eğilimlerini içeren ifadeler tespit edilerek soru haline getirilmiştir. Başlangıçta affetme/affetmeme eğilimini içeren 35 maddelik bir havuz oluşturulmuş, din psikolojisi uzmanlarıyla yapılan görüşmeler sonrasında ölçeğe 20 madde dâhil edilmiştir. Ölçeğin bu şekli, 60 kişilik bir öğrenci grubuna yapılan pilot uygulamayla test edilmiş, yanlış anlaşılan veya anlaşılmayan sorular düzeltilerek ölçeğe son şekli verilmiştir. Böylece ölçeğin kapsam (muhteva) geçerliliği sağlanmıştır.

Ölçeği oluşturan soru ifadeleri, bireylerin kendilerini inciten ve üzen olayın hatırlanması üzerine kurulmuştur. Ölçek, likert tipi bir ölçek olarak tasarlanmıştır. Katılımcılara, affetme/affetmemeye yönelik ifadelerin kendileri için ne derece uygun olup olmadığı sorulmuştur. Her soruda "Bana çok uygun, bana uygun,

²⁰ bk. Peter Hill ve Ralph Hood, *Measures of Religiosity*. Alabama, 1999; McCullough ve Witvliet, "The Psychology of Forgiveness", s. 455.

²¹ McCullough ve Witvliet, "The Psychology of Forgiveness", s. 455.

kararsızım, bana uygun değil ve bana hiç uygun değil” şeklinde şıklar yer almıştır.

Puanlandırma yapılırken ölçeğin alt boyutlarına ait ortalamalarda “bana çok uygun” ifadesine 5, “bana hiç uygun değil” ifadesine 1 puan verilmiştir. Ancak ölçeğin genel ortalaması hesaplanırken affetmeye yönelik cevaba 5, affetmemeye yönelik cevaba 1 puan verilmiştir. Örneğin “öç alma” alt boyutunda yer alan “Onun yaptığını burnundan getiririm” ifadesi bu alt boyutta hesaplanırken “bana çok uygun” ifadesine 5, “bana hiç uygun değil” ifadesine 1 puan verilmiştir. Ancak affetme eğiliminin genel ortalaması hesaplanırken tersi uygulanmıştır. Bu çerçevede, verilerin girilmesi aşamasında kolaylık amacıyla değiştirilmeyen kodlamalarda, yeniden kodlama işlemi yapılmıştır.

Ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek için faktör analizi yapılmıştır. Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) değerinin (.88); faktör analizinin dayandığı korelasyonların istatistiksel olarak anlamlılığını gösteren Bartlett’s Test of Sphericity değerinin ($\chi^2=1894,523$; $p=000$) olduğu tespit edilmiştir. Yapılan faktör analizinde, iki soru dağınık ve düşük yük değerlerinden dolayı analiz dışı bırakılmış; analiz sonucunda toplam varyansın %50,2’sini açıklayan üç alt boyut ortaya çıkmıştır. Bu alt boyutlar, isimlendirmeleri ve faktörleri oluşturan maddeler çerçevesinde yapılan operasyonel tanımlar şu şekildedir:

Faktör 1: Uzaklaşma/kaçma (7 ifade): “Kişinin kendisine karşı suç işleyen ile olan ilişkilerini bitirme ve ondan kaçma isteğini ve ona karşı güvensizlik hoşnutsuzluk duyma” gibi eğilimlerini kapsamaktadır.

Onunla arama mesafe koyarım	(madde yükü/MY ,787)
Onunla olan alakamı keserim	(MY ,749)
Ona artık güvenmem	(MY ,741)
Onu görmek bile istemem	(MY ,685)
Allah’ından bulsun derim.	(MY ,540)
Ona hakkımı helal etmem	(MY ,529)
Ondan hoşlanmadığımı söylerim	(MY ,462)

Faktör 2: İyimserlik (6 ifade): “Kişinin kendisine karşı suç işleyeni anlama, onun iyi yönlerini düşünme, hatasını düzeltebileceğini bekleme, Allah’tan onun için af dileme ve problemin kaynağını araştırma” gibi eğilimler bütünüdür.

Onun iyi yönlerini düşünürüm	(MY ,706)
Onu anlamaya çalışırım	(MY ,694)
Hatasını düzeltebileceğini düşünürüm	(MY ,686)
Neden böyle yaptığını düşünerek problemin kaynağını araştırırım	(MY ,659)
Onun kabahatini unutmaya çalışırım	(MY ,615)
Allah onu affetsin derim	(MY ,492)

Faktör-3: Öç alma (5 ifade): “Kişinin kendisine karşı suç işleyenin yaptığını misliyle karşılık verme, ona beddua etme, hak ettiği muameleyi görmesini dileme, incinmesini ve acı çekmesini isteme” gibi eğilimler bütünüdür.

Yaptığına misliyle karşılık veririm	(MY ,706)
Onunda incinmesini ve acı çekmesini isterim	(MY ,694)
Bana yaptığı gibi burnundan getiririm	(MY ,686)
Beddua ederim	(MY ,659)
Hak ettiği muameleyi görmesini isterim	(MY ,615)

Maddelerden her birinin “Affetme Eğilimi Ölçeği”nin toplamıyla olan ilişkisi ise ,30 ile ,70 arasında değişmektedir.

Ölçeğin güvenilirliğini test etmek için yapılan iç-tutarlılık analizi sonrasında ölçeğin genelini ve alt boyutların iç tutarlılık katsayısını gösteren Cronbach Alpha değerleri ise şu şekildedir: Ölçek genel $\alpha = ,87$; uzaklaşma/kaçma boyutu (fak-1) $\alpha = ,83$; iyimserlik boyutu (fak-2) $\alpha = ,74$; nefret/öç alma boyutu (fak-3) $\alpha = ,71$.

Hem faktör hem de iç tutarlılık analizlerinin sonuçları, Affetme Eğilimi Ölçeği'nin geçerli, güvenilir ve istatistikî açıdan araştırma için kullanımının uygun olduğunu göstermiştir.

Dindarlık Ölçeği

Deneklerin dindarlık düzeylerini ölçmek için ise, daha önce Uysal'ın²² geliştirmiş olduğu “Dindarlık Ölçeği”nden kısaltılarak Ayten²³ tarafından kullanılan ve geçerlik-güvenilirliği test edilen ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin KMO değeri (,83), Bartlett's Test of Sphericity değeri ($\chi^2=2325,27$; $p=000$) dir. Ölçek, **inanç-etki** ve **bilgi-ibadet** boyutları olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin güvenilirliğini test etmek için Ayten²⁴ tarafından yapılan iç-tutarlılık analizi sonrasında ölçeğin genelini ve alt boyutların iç tutarlılık katsayısını gösteren Cronbach Alpha değerleri ise şu şekildeydi: ölçek genel $\alpha = ,80$; inanç-etki boyutu (fak-1) $\alpha = ,743$; bilgi-ibadet boyutu (fak-2) $\alpha = ,742$. Ölçeğe yeni den faktör analizi yapılmamış sadece iç tutarlılık analizi yapılmıştır. Buna göre yeni Cronbach Alpha değerleri ölçek genel $\alpha = ,797$; inanç-etki boyutu (fak-1) $\alpha = ,755$; bilgi-ibadet boyutu (fak-2) $\alpha = ,753$ olarak tespit edilmiştir. Bu veriler, ölçeğin araştırmada kullanılmasının istatistikî açıdan uygun ve güvenilir olduğunu göstermiştir. Ölçeği oluşturan boyutlar ve içerikleri şu şekildedir.

İnanç-etki boyutu, inançların bireyin başkalarıyla iyi geçinmesinde, yardımlaşma ve dürüst olma gibi toplum yanlısı davranışlarda bulunmasındaki etkisini ve sosyal problemleri çözmedeki rolünü kapsar. Bireylerin bu doğrultudaki tutum

²² Veysel Uysal, “İslâmî Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 8(3-4), 1995, ss. 72-93.

²³ Ali Ayten, *Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü*, doktora tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 106.

²⁴ a.g.tez, s. 106.

ve davranışlarını ölçmeye yönelik maddelerden oluşur. Bu boyut, toplam altı maddeden oluşmaktadır.

Bilgi-ibadet boyutu, kişilerin namaz, oruç ve Kur'an okuma gibi temel ibadetlere devamlığı ve dini yaşam için sahip olduğu bilgi düzeyini içerir. Bu boyut dört maddeden oluşmaktadır.

Dindarlık ölçeği, likert formatındadır. Her bir soruda "tamamen katılıyorum, katılıyorum, pek katılmıyorum ve hiç katılmıyorum", "çok sık, sık, bazen, hiçbir zaman", "çoğu zaman, bazen, nadiren, hiçbir zaman" gibi 4 farklı derece vardır. Bu dereceler, en olumsuzdan en az olumsuzya doğru sırasıyla 4, 3, 2, 1 değerinde puanlara sahiptir. Araştırmada, katılımcıların hem ölçeklerin genel boyutlarına ait ortalama puanlar, hem her bir alt faktörlerden aldıkları ortalama puanlar ayrı ayrı hesaplanarak analizlerde her ikisi de kullanılmıştır.

Verilerin Toplanması ve İstatistiksel Analizi

Araştırmanın amacına ve problemlerine uygun olarak hazırlanan anket formu, Ekim 2009 tarihinde İstanbul'da farklı yaş grubundan ve meslekten katılımcılara uygulanmıştır. Uygulamada, deneklerin gönüllü olmaları ön planda tutulmuş ve uygulamanın sağlıklı olması amacıyla uygulama esnasında gerekli açıklamalar yapılmıştır.

350 kişiye dağıtılan anketlerden 330'u araştırmacıya ulaşmıştır. Anketlerden 9'u eksik ve yanlış doldurma nedeniyle değerlendirme dışı bırakılarak, 321 anket değerlendirmeye alınmıştır. Veri analizi, SPSS paket programı yardımıyla yapılmıştır. Veri temizleme işleminden sonra, olumsuz ifadelerin puanları yeniden kodlanma yöntemiyle değiştirilmiştir. Süreksiz değişken olan yaş değişkeni, gelişim dönemlerine uygun olarak, kategorik değişken haline getirilmiştir. Ölçeği oluşturan maddeleri faktörleştirmede temel bileşenler analizi, maddeler arasındaki iç-tutarlılığı belirlemek için iç-tutarlılık analizi, sürekli değişken ile süreksiz değişkenler arasındaki ilişkinin tespitinde t-test, ANOVA ve sürekli değişkenler arasındaki ilişkinin tespitinde ise Pearson Korelasyon analizi kullanılmıştır.

Bulgu ve Yorumlar

Bireylerin affetme eğilimlerini ve bu eğilimin dindarlık ve demografik değişkenlerle ilişkisini konu edinen araştırmada, örneklemin genel affetme durumunu tasvir ve affetme eğiliminin cinsiyet, yaş, medeni durum, sosyal çevre, dindarlık değişkenleriyle ilişkisini tespit etmek gayesiyle gerekli istatistiksel analizler yapılmıştır. Ayrıca bireylerin affetme eğilimleriyle gurur ve alçakgönüllülük durumları arasındaki ilişkiyi tespit için de analizler yapılmıştır.

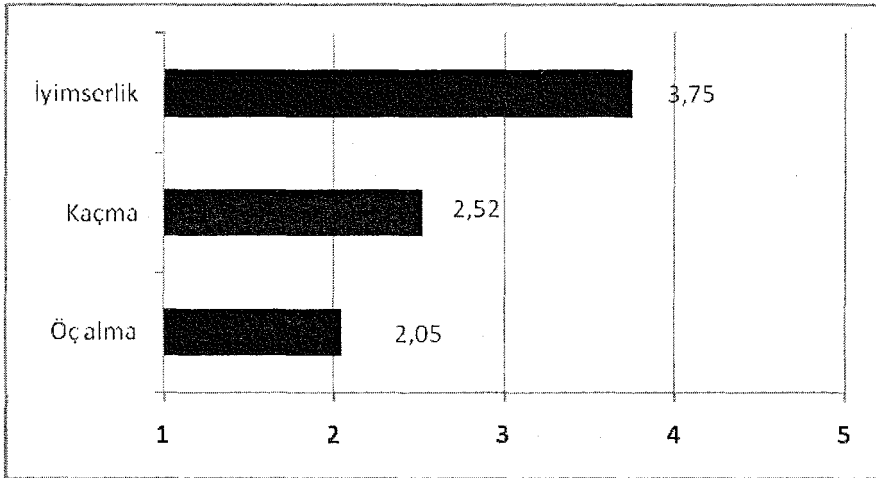
Öncelikle örneklemin affetme düzeyini ve affetme eğilimi içerisinde hangi

özelliklerin öne çıktığını tasvir etmek üzere betimsel istatistik tekniğiyle yapılan genel profile yer verilmiştir. Daha sonra da sırasıyla, affetme eğiliminin, demografik değişkenler, dindarlık ve yine dini-ahlâkî değer olarak değerlendirilen gururlanmama ve alçakgönüllülük ile ilişkisine yer verilmiştir. Yapılan analizlerin sonuçları, grafik ve tablolar halinde görselleştirilmiştir.

Örneklemin Farklı Boyutlardaki Affetme Eğilimi Nasıldır?

Örneklemin affetme eğilimlerinin profilini çıkarmak amacıyla affetme eğilimi kapsamındaki tutum ve davranışların göstergesi olan ortalama puanlar alınarak grafik halinde gösterilmiştir. Affetme eğilimine dair bu grafik oluşturulurken faktör analiziyle tespit edilen üç alt boyut (öç alma, kaçma ve iyimserlik) dikkate alınmıştır. Bu çerçevede grafikte yer alan ortalama puanlardan hareketle **Örneklemin genel affetme eğilimi nasıldır? Affetme eğilimi içerisinde hangi özellikler öne çıkmaktadır?** gibi sorulara cevap vermek mümkün olacaktır.

Grafik-1: Örneklemin Farklı Boyutlardaki Affetme Eğilimini Gösteren Aritmetik Ortalamalar

Grafik-1'de görüldüğü üzere katılımcılar, affetme eğilimi alt boyutlarından "iyimserlik" boyutunda en yüksek ortalamaya (ort. 3,75) sahip olmuşlardır. Sonra da sırasıyla "kaçma" (ort. 2,52) ve "öç alma" (ort. 2,05) alt boyutları gelmektedir. Derecelendirmesi 1 ile 5 arasında değişen bir parametre dikkate alındığında, iyimserlik eğiliminin yüksek, kaçma eğiliminin normal ve öç alma eğiliminin normalin altında ve düşük düzeyde olduğunu söylemek mümkündür.

Daha açık ifade etmek gerekirse (a) katılımcıların kendilerine karşı herhangi bir suç işleyen ve onları üzen, inciten birisini anlama, onun iyi yönlerini düşün-

me, hatasını düzeltebileceğini bekleme, Allah'tan onun için af dileme ve problemin asıl kaynağını araştırma eğilimleri yüksektir. (b) Katılımcıların kendilerini inciten kişiden kaçma, ona güvenmeme, mesafeli davranma, ilişkilerini gözden geçirme ve ondan hoşnut olmama eğilimi vardır. Bunun yanı sıra (c) katılımcıların suçluya yaptığının misliyle karşılık verme, ona beddua etme, hak ettiği muameleyi görmesini dileme, incinmesini ve acı çekmesini isteme gibi eğilimleri ise düşük düzeydedir. Bütün bu veriler birlikte değerlendirildiğinde ve genel affetme eğilimi aritmetik ortalaması (ort. 3,69) dikkate alındığında, katılımcıların affetme eğiliminin yüksek olduğu söylenebilir. Bu bulgu, "bireylerin suçluya affetme eğilimleri, kaçma ve öç alma eğilimlerine göre daha yüksektir" şeklindeki hipotezin doğrulandığını göstermektedir.

Affetme Eğilimi ile Demografik Değişkenler Arasında İlişki Var mıdır?

Araştırmada affetme eğilimine ait genel profil sunulduktan sonra, affetme eğiliminin demografik değişkenlerle ilişkisi ele alınmıştır. Bu çerçevede affetme eğilimi ile cinsiyet, yaş, medeni durum ve sosyal çevre gibi demografik değişkenler arasındaki ilişkiye bakılmıştır. (a) Kadınların erkeklere (b) yaşlıların gençlere, (c) evlilerin bekârlara (d) kırsal kesimde yaşayanların kentlerde yaşayanlara göre "affetme" eğilimlerinin daha yüksek olacağına dair hipotezler test edilmiştir.

Affetme-cinsiyet ilişkisine dair araştırmalarda cinsiyetin affetme düzeyinde ve affetme tarzlarında farklılık oluşturduğu tespit edilmiştir. Miller ve diğerleri, cinsiyet-affetme ilişkisini ele alan 70 araştırmayı inceleyerek kapsamlı bir çözümleme yapmışlar ve kadınların affetme eğilimlerinin erkeklere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır.²⁵

Bu araştırmada da **kadınların mı yoksa erkeklerin mi affetme eğilimleri daha yüksektir?** sorusuna t-test analizi çerçevesinde cevap aranmıştır. Elde edilen bulgulara göre genel affetme eğiliminde kadınlar (ort. 3,71) erkeklere (ort. 3,68) göre daha yüksek ortalamalara sahip olmakla birlikte, iki grup arasında istatistikî açıdan anlamlı fark tespit edilememiştir ($p > ,05$). Bu bulgu, **kadınların affetme eğilimlerinin erkeklere göre daha yüksek olduğuna** dair hipotezin desteklenmediğini göstermiştir. Buradan hareketle kadınların ve erkeklerin affetme eğilimine giren tutum ve davranışlarda birbirine yakın eğilimler sergiledikleri söylenebilir.

Yaş- affetme eğilimi ilişkisini ele alan araştırmalarda ise yaş ile affetme eğilimi arasında olumlu ilişki olduğu, affetme eğiliminin yaşla birlikte arttığı tespit edilmiştir. Örneğin Macaskill, İngiltere'de yaptığı bir araştırmada dindarlık düzeyi ne olursa olsun bireylerin affetme eğilimlerinin yaşla birlikte arttığını

²⁵ Andrea Miller ve dğr., "Gender and Forgiveness: A Meta-Analytic Review and Research Agenda", *Journal of Social and Clinical Psychology*, 27 (8), 2008, s. 852.

tespit etmiştir.²⁶ Girard ve Mullet, yaşları 15 ile 96 arasında değişen bir örneklem grubunda yaptıkları araştırmalarında yaşlıların yetişkin ve gençlere göre affetmeye daha eğilimli olduğunu bulgulamışlardır.²⁷ Lawler-Row ve Piferi ise, araştırmalarında 60 yaş üzeri bireylerde ve kadınlarda affetme eğilimlerinin yüksek olduğunu bulgulamışlardır.²⁸ Bu araştırmada da yaş-affetme eğilimi ilişkisi ele alınmış ve bu ilişkinin test edilmesi amacıyla yapılan korelasyon analizi sonucunda, iki değişken arasında istatistikî açıdan anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($p > ,05$). Bu bulgu, "yaşlıların affetme eğilimlerinin gençlere göre daha yüksek olacağına" dair hipotezin desteklenmediğini göstermiştir.

Araştırmada ayrıca affetme eğilim ile medeni durum ve sosyal çevre değişkenleri arasındaki ilişki de yapılan t-test analizleriyle test edilmiştir. Evliler (ort. 3,69) ile bekarlar (ort. 3,69) arasında affetme eğilimi bakımından herhangi bir fark tespit edilememiştir. Hayatlarının çoğunu kentlerde geçirenler (ort. 3,67) ile köy, kasaba ve ilçede geçirenler (ort. 3,74) arasında ikinci grup lehine fark tespit edilse de bu fark istatistikî bakımdan anlamlı çıkmamıştır ($p > ,05$). Bu bulgulara göre, "evlilerin affetme eğilimi bekârlara göre daha yüksektir ve kırsal kesimde yaşayanların affetme eğilimi kentlerde yaşayanlara göre daha yüksektir" şeklindeki hipotezler doğrulanmamıştır. Bütün bu bulgular, dindarlık, kişilik ve eğitim durumu gibi diğer faktörlerin rolünün affetme eğiliminde daha belirleyici olabileceğini akla getirmektedir.

Dindarlık ile Affetme Eğilimi İlişkisi Nasıldır?

Genelde bütün ilâhî dinlerin ve özelde İslâm'ın toplumsal uyumun devamı ve beşeri ilişkilerin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi açısından insanların birbirlerini affetmesini öğütlediği daha önce de ifade edilmişti. Bu çerçevede dinin bireysel ve toplumsal hayata yansımaları olan dindarlığın, bireylerin affetme eğilimleriyle olumlu bir ilişkisinin olması beklenir. Nitekim Loewenthal'in²⁹ belirttiği gibi, dindarlık-affedicilik ilişkisinin netlik kazanması için daha fazla araştırılmaya ihtiyaç duyulsa da dindarlık ile affetme eğilimi arasında ilişkinin olduğunu gösteren deliller bulunmaktadır.

Bu araştırmada da, müslüman örnekleminde bireylerin affetme eğilimleri ile dindarlık düzeyleri (dini tutum ve davranışları) arasında ilişki olacağı düşüncesinden hareketle, dindarlık-affetme eğilimi ilişkisi incelenmiştir. Bu çerçevede

²⁶ Ann Macaskill, "Exploring religious involvement, forgiveness, trust and cynicism", *Mental Health, Religion & Culture*, 10 (3), 2007, s. 215.

²⁷ M. Girard ve E. Mullet, "Propensity to Forgive in Adolescents, Young Adults, Older Adults, and Elderly People", *Journal of Adult Development*, sy. 4 (1997), s. 209.

²⁸ Kathleen Lawler-Row ve Rachel L. Piferi, "The Forgiving Personality: Describing a life well lived?", *Personality and Individual Differences*, sy., 41 (2006), s. 1009.

²⁹ Kate Loewenthal, *Religion, Culture and Mental Health*, Cambridge 2007, s. 136.

genel dindarlık ve iki alt boyutu ile genel affetme eğilimi ve üç alt boyutu arasındaki ilişkiler, Pearson korelasyon analizi yardımıyla incelenmiş bulgular aşağıda tablo halinde sunulmuştur. Böylece (a) dindarlık ile affetme eğilimi (genel) arasında olumlu ilişki ve (b) dindarlık ile affetme eğiliminin alt boyutları olan “kaçma” ve “öç alma” boyutları arasında negatif, “iyimserlik” boyutu arasında ise pozitif ilişki olacağına dair hipotezler test edilmiştir.

Tablo-1: Dindarlık-Affetme Eğilimi Arasındaki İlişkiler (Pearson Korelasyon Değerleri)

	Affetme Eğilimi (Genel)	Kaçma Boyutu	İyimserlik Boyutu	Öç alma Boyutu
Dindarlık (Genel)	0,206**	-0,143**	0,198**	-0,176**
İnanç-Etki Boyutu	0,094	-0,019	0,155**	-0,085
Bilgi-İbadet Boyutu	0,246**	-0,211**	0,181**	-0,206**

**p < ,01 düzeyindeki anlamlıdır.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere, genel dindarlık ve dindarlık alt boyutları ile genel affetme eğilimi ve alt boyutları arasında ilişki bulunmaktadır. Bireylerin genel dindarlık eğilimleri ile genel affetme eğilimleri arasında istatistikî bakımdan oldukça anlamlı ($p < ,01$) ve olumlu bir ilişki vardır. Yine genel dindarlık ile affetme eğiliminin alt boyutlarından olan “kaçma” ve “öç alma” boyutları arasında olumsuz, “iyimserlik” alt boyutu arasında olumlu yönde oldukça manidar ilişki söz konusudur ($p < ,01$). Bir başka ifadeyle, bireylerin dindarlık düzeylerini gösteren “Allah’a yakınlık hissi, sosyal problemlerin çözümünde dini emirleri referans alma, dürüstlük, komşuya iyi davranma, oruç, namaz gibi ibadetleri yerine getirme, Kuran okuma ve dini bilgi düzeyine sahip olma gibi” niteliklerdeki artış, kendilerine karşı herhangi bir suç işlemiş birisini “anlama, onun hatasını düzeltebileceğini düşünme, Allah’tan onun için af dileme ve problemin asıl kaynağını araştırma” gibi affetme eğilimini beraberinde getirmektedir. Ayrıca dindarlık düzeyindeki artışla birlikte katılımcıların kendilerini inciten kişiden “kaçma, ona güvenmeme, mesafeli davranma, ilişkilerini gözden geçirme ve ondan hoşnut olmama, onun yaptığını burnundan getirme, ona misliyle karşılık verme, ona beddua etme, hak ettiği muameleyi görmesini dileme, incinmesini ve acı çekmesini isteme” gibi affetmeme eğilimleri ise azalmaktadır.

Dindarlık-affetme ilişkisi bağlamında yapılan pek çok araştırmada benzer bulgulara ulaşılmıştır. Jose ve Alfons, Belçika’da yaptıkları bir araştırmada dindarlık ile affetme arasında olumlu ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.³⁰ Özellikle dindarlarda bir başkasını affettiklerinde kendilerinin herhangi bir kusurunun da Tanrı tarafından bağışlanacağına dair güçlü bir ümit oluşmaktadır. Macaskill tarafından yapılan araştırmada, dindarlık ile kendini, başkalarını ve olayları affetme

³⁰ Orathinkal A. Jose ve Vansteenwegen Alfons, “Religiosity and Forgiveness among first-married and remarried adults”, *Mental Health, Religion & Culture*, 10 (4), 2007, s. 386.

arasında olumlu ilişki tespit edilmiştir.³¹ Bir başka ifadeyle dindar bireylerin kendilerini ve başkalarını affetmede ve olumsuz olayları tolere edebilmede daha olumlu eğilimlere sahip oldukları bulgulanmıştır. Webb ve diğerleri, Amerika'da yaptıkları araştırmada, ibadetleri yerine getirmede daha hassas olan ve içsel dini inanca sahip bireylerin başkalarını affetme ve olayları tolere etme kabiliyetinin daha yüksek çıktığını bulgulanmıştır.³² Ayrıca merhametli tanrı tasavvuruna sahip olanlar, beklenildiği üzere, öfkeli tanrı tasavvuruna sahip olanlara göre başkalarını ve olayları affetmeye daha eğilimli çıkmışlardır. Hui ve diğerleri, araştırmalarında dindarlığın (kiliseye katılım ve üyelik) affetmeyi erdem, merhamet, koşulsuz sevgi olarak görmede etkili olduğunu tespit etmişlerdir.³³ Lawler-Row ve Piferi ise, kiliseye düzenli olarak katılanlarda affetme eğiliminin yüksek olduğunu bulgulanmışlardır.³⁴

Gerek araştırmamızda ve gerekse daha önce yapılan araştırmalarda elde edilen bütün bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde dindarlığın, suçluyu bağışlamada, ona karşı iyimser duygular beslemede, ondan kaçma ve oç alma eğiliminin azalmasında önemli bir rolünün olduğu söylenebilir.

Affetme Eğiliminin Gurur ve Alçakgönüllülük ile İlişkisi Nasıldır?

Din, kişiler arasında affediciliği ve ilişkilerin sağlıklı bir şekilde devam ettirilmesini öğütlerken, affetme sürecinde olumlu ve olumsuz tesiri olacak unsurlara da dikkat çekmektedir. Ayrıca bu çerçevede yapılan bazı araştırmalarda da affetme sürecinde gurur ve kibrin olumsuz; alçakgönüllülük, anlayışlı ve merhametli olmanın olumlu rolünün olduğu belirtilmiştir.³⁵ Araştırmamızda da bireylerin affetme eğilimi ile gurur ve alçakgönüllülük durumları arasındaki ilişki ele alınmıştır. Bu çerçevede *affetme eğilimi ile alçakgönüllülük arasında olumlu, affetme eğilimi ile gurur arasında olumsuz ilişki* olacağı öngörülmüştür.

Tablo-2: Gurur, Alçakgönüllülük ve Yardım Etme Eğilimi Arasındaki İlişkiler (Pearson Korelasyon Değerleri)				
	Affetme Eğilimi (Genel)	Kaçma Boyutu	İyimserlik Boyutu	Oç alma Boyutu
Gurur	-0,369**	0,405**	-0,145**	0,311**
Alçakgönüllülük	0,391**	-0,247**	0,425**	-0,320**

**p<,01 düzeyindeki anlamlıdır.

³¹ Macaskill, "Exploring religious involvement, forgiveness, trust and cynicism", s. 213.

³² Marcia Webb ve diğerleri, "Religiosity and Dispositional Forgiveness", *Review of Religious Research*, 46 (4), 2005, ss. 366-7.

³³ Hui ve diğ., "Religion and Forgiveness from a Hong Kong Chinese Perspective", s. 183.

³⁴ Lawler-Row ve Piferi, "The Forgiving Personality: Describing a life well lived?", s. 1009.

³⁵ Baumeister ve diğ., "Victim Role, Grudge Theory and Two Dimensions of Forgiveness", s. 95; Ebru Tayşi, *İkili İlişkilerde Affetme: İlişki Kalitesi ve Yüklemelerin Rolü*, doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 34.

Tablo-2'de, "gurur" ile genel affetme eğilimi arasında olumsuz, "alçakgönüllülük" ile genel affetme eğilimi arasında olumlu ve istatistikî bakımdan oldukça anlamlı ilişki ($p < ,01$) olduğu görülmektedir. Buna göre gurur eğilimindeki artışla birlikte affetme eğiliminde bir düşüş, alçakgönüllülük eğilimindeki artışla birlikte affetme eğiliminde de bir artış olmaktadır. Daha açık ifadeyle kişinin kendisine yapılan olumsuz davranışı "gurur meselesi" olarak algılaması, suçluyu anlama ve onun hatasını affetme eğilimini azaltırken, suçludan kaçma ve suçludan öç alma eğilimini artırmaktadır. Gururun aksine alçakgönüllülük, yani suçlunun da bir insan olduğunu ve onunda hata yapabileceğini düşünme eğilimi arttıkça affetme eğilimi de artmakta suçlu ile iletişim kurmaktan kaçma ve suçludan intikam alma eğilimi azalmaktadır. Kısacası dini ve ahlâkî değerler olan "gurur ve kibirden kaçınma ve alçakgönüllü olma" ilkesinin, insanların birbirini affetme ve sosyal ilişkileri sağlıklı bir şekilde geliştirmesi sürecinde olumlu bir katkısının olacağı söylenebilir.

Sonuç

Affetme eğilimini, bu eğilimin cinsiyet, yaş, medenî durum, sosyal çevre, dindarlık, gurur ve alçakgönüllülük durumları ile ilişkisini inceleyen bu araştırma, Ekim 2009 tarihinde yapılmıştır. Araştırma grubu, İstanbul'un çeşitli semlerinde ikamet eden 321 kişiden oluşmaktadır. Araştırmaya katılanların %49,5'i (159 kişi) erkek, 50,5'i% (162 kişi) kadındır. Örneklemin yaş aralığı, 14 ile 70 yaşları arasında değişirken yaş ortalaması 30'dur. Elde edilen bulgular değerlendirilirken, araştırmanın konu ve amacına uygun istatistiksel analiz teknikleri kullanılmıştır. Toplanan verilerin analizi, diğer araştırmalardan elde edilen ikincil verilerin değerlendirilmesi ve tüm bu verilerin karşılaştırılması neticesinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Araştırmada geliştirilen ve üç alt boyuttan (18 ifade) oluşan Affetme Eğilimi Ölçeği'nin istatistikî açıdan güvenilir ve geçerli bir ölçek olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcıların "kendilerine karşı herhangi bir suç işleyen ve onları üzen, inciten birisini anlama, onun iyi yönlerini düşünme, hatasını düzeltebileceğini bekleme, problemin asıl kaynağını araştırma" gibi affetme eğilimlerin yüksek; buna karşın kendilerini inciten kişiden "kaçma, ona güvenmeme, mesafeli davranma, ona yaptığının misliyle karşılık verme, beddua etme, incinmesini ve acı çekmesini isteme" gibi kaçma ve öç alma eğilimlerinin düşük olduğu anlaşılmıştır.

Araştırmada, bireylerin affetme eğilimlerinin cinsiyet, yaş, medeni durum ve sosyal çevre gibi demografik değişkenlere göre farklılık göstermediği anlaşılmıştır. Affetme düzeyi bakımından böyle bir farkın olmaması, affetme tarzları bakımından söz konusu değişkenlerin nasıl bir farklılık yarattığı sorusunu (örneğin kadınlar veya erkekler ne tür affetme tarzlarına [koşullu, koşulsuz vb.] sahiptir?) ve

affetmede dindarlık, kişilik, eğitim durumu gibi diğer değişkenlerin daha etkili olabileceği fikrini akla getirmiştir.

Araştırmada “Allah’a yakınlık hissi, sosyal problemlerin çözümünde dini emirleri referans alma, dürüstlük, oruç, namaz gibi ibadetleri yerine getirme, Kuran okuma ve dini bilgi düzeyine sahip olma” gibi dindarlık eğilimindeki artışla birlikte, kişilerin kendilerine karşı suç işlemiş birisini “anlama, onun hatasını düzeltebileceğini düşünme ve problemin asıl kaynağını araştırma” gibi affetme eğiliminin arttığı; suçludan “kaçma, ona güvenmeme, mesafeli davranma, ilişkilerini gözden geçirme ve ondan hoşnut olmama, onun yaptığını burundan getirme, ona misliyle karşılık verme, ona beddua etme, incinmesini ve acı çekmesini isteme” gibi öç alma eğiliminin azaldığı anlaşılmıştır. Ayrıca affetme eğiliminin kişinin kendine karşı yapılan hatayı “gurur meselesi” haline getirmesi haliyle olumsuz; suçlunun da bir insan olduğu ve hata yapabileceğini kabullenmesi (alçakgönüllülük) ile ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmada, affetme eğilimi genel olarak ele alınmıştır. Bireylerin affetme tarzları ve ne tür suçları affedip affetmediği gibi konular çalışılması mümkün konular olarak durmaktadır. Affedicilik ile ruh sağlığı ve kişilikle ilişkisi, araştırılmaya değer diğer konulardır. Her iki konu da gerek psikolojiye ve psikiyatrye gerekse din psikolojisine katkı sağlayacak konulardır.

Ek-1: Affetme Eğilimi Ölçeği (Ayten, 2010)

Sevdiğiniz ve kendisine güvendiğiniz bir arkadaşınız size söz verdi ancak sözünü tutmadı ve siz bu yüzden zor durumda kaldınız. LÜTFEN bu ve buna benzer sizi üzen, öfkeliendiren ve inciten durumları düşünerek, aşağıdaki ifadelerde dile getirilen tutum ve davranışların size ne derece uygun olup olmadığını ilgili bölüme (X) işareti koyarak belirtiniz.		BANA ÇOK UYGUN	BANA UYGUN	KARARSIZIM	BANA UYGUN DEĞİL	BANA HIÇ UYGUN DEĞİL
1	Bana yaptığını burnundan getiririm.					
2	Onunla olan alakamı keserim.					
3	Ona olan hakkımı helal etmem.					
4	Onun da incinmesini ve acı çekmesini isterim.					
5	Onu görmek bile istemem.					
6	Hatasını düzeltebileceğini düşünürüm.					
7	Onun kabahatini unutmaya çalışırım.					
8	Onunla arama mesafe koyarım.					
9	Beddua ederim.					
10	Ondan hoşlanmadığımı söylerim.					
11	Ona artık güvenmem.					
12	Yaptığına misliyle karşılık veririm.					
13	Neden böyle davrandığını düşünerek problemin kaynağını araştırırım.					
14	Allah'ından bulsun derim.					
15	Onu anlamaya çalışırım.					
16	Hak ettiği muameleyi görmesini isterim.					
17	Onun iyi yönlerini düşünürüm.					
18	Allah onu affetsin derim.					